

մոխրից իւր մօտ դնում: Ննջեցեալ եղած միջոցին միքանի օր օջախի առաջ կանթեղ են վառում: Գիւղատիրոջ կամ երկար ժամանակ տանուտիրութիւն անողների օջախները յարգւում են ամբողջ գիւղից, այդտեղ ուխտ են գալիս, մոմեր վառում, հարս ու փեսան իախ քան թաղուորի տուն գնալը՝ գալիս համբուրում են այդ օջախից: Միքանի օջախներ էլ իբր մի որոշ հիւանդութեան բուժիչ են պաշտւում. այսպէս՝ օրինակ, Փիփ գիւղում Նահատակենց օջախը, որ մի կիսաւեր տան սովորական օջախ է, համարւում է որպէս մկնատամի բուժիչ. գալիս են մոմ վառում, հողից տանում ջրով շաղախում և քսում մկնատամի վրայ, որ լաւանայ:

Ծ Ա Ռ Ե Ր Ի Պ Ա Չ Տ Ա Մ Ո Ւ Ն Ք.

Ինչպէս Վարանդայում, այնպէս և Գանձակի գաւառում դեռ մնում է ծառապաշտութիւնը: Ո՛չ միայն շատ գիւղերում, այլ և նոյն իսկ քաղաքում կան նուիրական, սուրբ համարուած ծառեր: Սրանց առաջ չոքում աղօթում են, աքաղաղ, ոչխար, եզ մատղում և առաջնի կատարը, ու վերջիններիս եղջիւրները քաշ անում ծառից. հիւանդները իրենց հանդերձներից կտորներ պատառում և կապում են ծառի ճիւղերից, որպէսզի իրենց հիւանդութիւններն էլ այդ շորերի հետ այդտեղ մնան. ուրիշներ հիւանդանալիս աղօթող կանանց աղօթել տալուց յետոյ՝ այն ասեղը, որով աղօթում են, բերում շուլուլում են այդ ծառի տերեւների վրայ կամ խրում. նրա կեղեւի մէջ, որպէսզի հիւանդութիւնը, որ ասեղին է անցած լինում, այդտեղ մեխուած մնայ և չկարողանայ վերադառնալ: Ամուլ կանայք էլ գալիս են այդ սուրբ համարուած երկճիւղ ծառերի միջով երեք անգամ անցնում, որ որդի ունենան:

Այո ծառերով երդւում են, նրանց վկայ բռնում, երբ մարդկանցից ծածուկ դրամ են պարտք վերցնում և կամ մի աւանդ պահ տալիս:

Ո՛չ մի հաւատացող չի համարձակւում վնասել այդպիսի ծառերին. նրանցից մի ճիւղ, մի տերեւ անգամ կտրելը մեծ մեղք է համարւում և մեղանջողները, ինչպէս պատմում են,

սաստիկ պատժում են: Ժողովուրդը այդ ծառերին իբր կեն-
դանի էակներ է երևակայում և պնդում է, թէ նրանց կրտ-
րելիս՝ արիւն է հոսում. նրանք բղաւում են և երբեմն նոյն
խակ կերպարանափոխում ուրիշ ծառի: Սոյն հասկացողութեամբ
կարելի է միայն բացատրել և այն սովորութիւնը, որ երբ մի
ծառ պտուղ չի տալիս, ծաղկելիս, կամ առաւելապէս մեծ պա-
սի աւագ չորեքշաբթի (չիք-չորեքշաբթի) օրը մինը կացնով
երեք անգամ խփում է այդ ծառին և ասում. «Բար ես վերօ-
նում վեր կալ, վեր չես օնում կտրում ենք»: Մի ուրիշն էլ
միջնորդում է, թէ մի կտրիր, այս տարի անշուշտ պտուղ կը-
տայ և իբր թէ իսկապէս տալիս է:

Այս սուրբ համարուած ծառերը իրենց սրբութիւնը պահ-
պանում են և չորանալուց յետոյ. ո՛չ ոք չի կտրատում կամ
վերցնում տանում նրանց ճիւղերը, այլ միայն նրանց փթած բնե-
րից փոշին վերցնելով ածում են ջրի մէջ և խմեցնում հիւանդ-
ներին, որ բժշկուին:

Ծառերի միջանի տեսակներ էլ ընդհանրապէս նուիրա-
կան են համարւում, այսպէս օրինակ չինարին, բարդին և ըն-
կուղենին կանաչ ժամանակ միանգամայն ապահովուած են կաց-
նի հարուածներից: Հաւատացնում էին, թէ Գետաշէն զիւղում
Աւագ անունով մինը մի կանաչ ընկուղենի էր կտրել, որի ճը-
չոցից վախենալով հիւանդացել և երեք օրից մեռել էր:

Նոյն խակ նա, ով հանում է մատաղ ընկուղենին մի ու-
րիշ տեղ տնկելու նպատակով, այնուամենայնիւ պատժւում է
մահով. և այս պատճառով երբեք երիտասարդները այդ չեն
անում, այլ միմիայն ծերունիները, որպէսզի եթէ մեռնին էլ,
նրանք մեռնին:

Յիշենք սուրբ համարուած ծառերից միջանիսը.

ա. Քանձակում, ս. Սարգիս ուխտատեղու մօտ գտնուած
թղիլի ծառը: Սրա մասին պատմում են, թէ մի թուրք իւր
կնոջ հետ եկել է ս. Սարգսին ուխտ անելու, որպէսզի իրեն
մի որդի տայ: Չճանաչելով ուխտատեղին, նա հարցրել է մի-
ջանի հնձուորների, որոնք չկամենալով որ այդ թուրքը աղօ-
թի իրենց ուխտատեղում, ցոյց են տուել այժմ սուրբ համա-

րուած ծառը, որ այն ժամանակ չէր պաշտուում: Թուրքը աղօթում է այդ ծառի առաջ, մի ոչխար մատղում և վերադառնում: Մի տարուց յետոյ նոյն հնձուորները տեսնում են միևնոյն թուրքին իւր կնոջ՝ և մի նորածին մանկան հետ, որ մի եղ էր բերում այդ միևնոյն տեղում մատղելու: Այս անգամ հնձուորները ասում են նրան, թէ ուխտատեղին այդ չէ, այլ փոքրինչ վերև, սակայն նա պատասխանում է, թէ իմ ուխտատեղիս սա է, քանի որ ուրան ես աղօթեցի և սա կատարեց իմ խնդրուածքը և որդի պարգևեց: Այս դէպքից յետոյ ոչ միայն թուրքերը, այլ և հայերը սկսում են պաշտել այդ ծառը:

բ. Չարդախու գիւղում նշանաւոր է «Կաղնի խաչը»: Սրա մասին պատմում են, թէ մի անգամ, երբ մի գիւղացի սրա բնի առաջ չոքած աղօթում էր, մի անցորդ թուրք ծաղրում է նրան, բայց իսկոյն ծռւում է և չի կարողանում ուղղուիլ: Զղջալով իւր արածի վրայ, նա չոքէչոք մօտենում է Կաղնի խաչին, համբուրում և մի մատաղ խոստանում, որից յետոյ միայն ուղղւում է:

գ. Գետաշէնում կայ մի «Չինարի խաչ», ծածկուած բազմաթիւ, գոյնգգոյն կտորներով: Պատմում են թէ մի անգամ մի թուրք արհամարհելով այդ խաչը՝ կտրել է դրա մի ճիւղը, բայց իսկոյն ուշագնաց է եղել և այսպէս երկու օր շարունակ մնացել ծառի տակ ընկած, մինչև որ բարեկամները եկել են և մատաղ խոստանալով խաչին՝ ուշքի բերել նրան:

դ. Աբլահ գիւղում հանդի մէջ ընկած է մի հինաւուրց չինարի ծառ, որ երկար ժամանակ պաշտուել է և այժմ էլ պաշտում է, չնայելով որ արդէն չորացել է: Նրա կտորներից ոչ մինը չեն տանում, այլ միայն փթած միջուկը ջրի մէջ լուծելով խմեցնում են հիւանդներին, որ առողջանան:

ե. Գետաշէն գիւղից դէպի արևմտահարաւ մի փոքրիկ դագաթ կայ, ծածկուած գլխաւորապէս բոխի և կաղնու ծառերով: Սրանց մէջ տեղը կայ մի մեծ, հինաւուրց թղկի ծառ, որ պաշտում է որպէս ջերմ և այլ հիւանդութիւններից բուժող: Սա կոչւում է «Կաղնի խաչ», թէև թղկի ծառ է: Պատմում են, թէ սրա մօտ շատ հին ժամանակներից մի կաղնի

սուրբ ծառ է եղել. որին թուրքերը վառել, մոխիր են դարձրել: Բայց միւս օրը Հայերը նկատել են, որ այդ սուրբ ծառի ճիւղերից մինը ընկել է այժմ պաշտուող թղկի ծառի վրայ, որով և կաղնի խաչը իւր սրբութիւնը տուել է այս թղկուն: Եւ այնուհետեւ սկսել են նրա փոխարէն այս թղկուն պաշտել:

դ. Բրաջուր գիւղում, բլրակի գլխին կալ մի բուշնի ծառ, որ նոյնպէս պաշտուում է: Ծերունիներն ասում են, թէ սա մինչև այժմ էլ նոյն մեծութիւնն ունի, ինչ որ ունէր իրենց մանկութեան ժամանակ, և որ սրա տերեւները երբէք չեն թափւում: Այս մասին պատմում են, թէ շատ հին ժամանակներում մի պառաւ, սաստիկ լողնած կին եկել Հանգստացել է որս ստուերի տակ, և ապա օրհնել նրան ասելով՝ «Տիւար և կանաչ մնաս», և այդպէս էլ մնացել է: Աջքացաւ ունեցողները չոքեչոք բարձրանում են այս բլուրը, մոմեր վառում ծառի տակ, ոչխար մատողում և ապա վերցնելով ծառի արմատից մի քիչ հող, ածում են ջրի մէջ և դրանով լուանում աչքերը: Ապա իրենց Հանդերձից մի կտոր կապում ծառին ու վերադառնում, Հաւատալով, որ շորի հետ միասին իրենց աչքացաւն էլ թողին այնտեղ:

է. Բուզլուղ գիւղում, Ս. Մինաս անուանուած մատուռի մօտ կան քսանից աւելի վիթխարի Հացէնիներ, սրոնք նոյնպէս պաշտուում են, և որոնց մի տերեւն անգամ մեծ մեղք են Համարում կտրել: Պատմում են, թէ մի անգամ մի թուրք մի ձեռնափայտ է կտրել այս ծառի ճիւղերից, բայց մինչև տուն Հասնելը լեզուն բռնուել է և մի կողմը թուլացել: Հասկանալով, որ այդ պատիժը սուրբ ծառիցն է, նա խոստանում է մի արջառ մատղել, եթէ առողջանայ, և երբ առողջանում է՝ կատարում է իւր խոստումը:

ը. Ղարաբուլախ գիւղի մօտ կալ մի մեծ վայրի տանձենի, որ նոյնպէս սուրբ է Համարւում: Մի թուրք կտրում է նրա մի մասը և մի տաշտ շինում, բայց դեռ տաշտը չբանեցրած՝ ամբողջ ընտանիքով կոտորւում են:

Այսպիսի սուրբ Համարուած ծառեր կան նաև ուրիշ շատ

զիւղերում, ինչպէս՝ Բանանց («կաղնի խաչը»), Խաչակապ, Փիփ-
և այլն:

Ժողովուրդը մի քանի ծառեր էլ անսուրբ է համարում և
ղգուշանում է նրանցից. այսպէս ոջլի ծառը ոչ մի բանի գործ
չեն անում. եթէ այդ ծառից կտրած ճիւղտով խփեն մի եղան,
ասում են եղը փորացաւ կընկնի, եթէ նա մինի այգում բուս-
նի, այգին անպտուղ կը մնայ, եթէ նրա մանրահատիկ պտղից,
մինն ուտի՝ կը թունաւորուի *):

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՊԱՋՏԱՄՈՒՆՔ.

Ա. ԹՈՒՉՈՒՆՆԵՐ

Ինչպէս վարանդայում, այնպէս և Գանձակի գաւառում
թռչունների պաշտամունքը մասամբ մնացել է: Մի քանի թռչ-
ուններ սուրբ են համարւում, ժողովուրդը նրանց մեղք է հա-
մարում սպանել, նրանց քար չի ձգում, նրանց բները չի քան-
դում: Այսպիսի թռչուններից նշանաւոր է ծիծեռնակը. սրան
ոչ միայն մի որևէ վնաս չեն հասցնում, այլ և նրանից խընդ-
րում են, որ իրենց երեխաներին շուտ և ճարտար խօսելու շը-
նորհք պարգևէ, որովհետև հաւատում են, որ նա էլ երբեմն
մի ճարտար, քաղցրախօս երեխայ է եղել: Սրա խորթ մայրը
ատելով նրան՝ մի օր հիւանդ է ձևանում, և պահանջում է
ամուսնից, որ այս տղայի ճկույթ մատը կտրէ, եփէ, տայ իրեն
ուտի, որպէսզի առողջանայ: Հայրը կատարել է այս չար կնոջ
կամքը, կտրել է իւր երեխայի ճկույթը (ծիծեռնը), որի ցաւից
նա մեռել է: Բայց երբ ճկույթը տարել է կնոջը, որ ուտի և
առողջանայ, յանկարծ այս ճկույթը ծիծեռնակ է դառել և
թռել երգելով.

Ծիծեռն եմ հա, ծիծեռն եմ,
հօրը մորթած ծիծեռն եմ.
Մօրը կերած ծիծեռն եմ,
Թռեր ծիծեռնակ եմ դառէ:

*) Արարատեան. Հիմնարկ. գաւ. ուսումնարանի. եր. 70:.